

13 Vzhodna Azija: prizorišče kompleksnih varnostnih dilem

Saša Istenič

13.1 Uvod

Vzhodna Azija¹ velja za eno najbolj dinamičnih, raznolikih in pomembnih regij na svetu, ki nase opozarja predvsem z izjemno hitro gospodarsko rastjo ter vse močnejšo regionalno integracijo. Po drugi strani pa je Vzhodna Azija tudi ena najbolj kompleksnih in varnostno krhkih regij, med drugim tudi zaradi odsotnosti učinkovite regionalne politične institucije, ki bi se kot varnostna akterka lahko aktivno odzvala na resne meddržavne konflikte. Takoj po hladni vojni so poznavalci mednarodnih odnosov pesimistično napovedovali, da bo Vzhodno Azijo zajelo obdobje nenehnih napetosti in konfliktov (Segal, 1996; Friedberg, 1993/94). Vendar pa se napovedi niso uresničile in regija je ostala relativno stabilna: do hujših vojaških spopadov med ključnimi regionalnimi akterji ni prišlo, posamezni varnostni problemi pa so ostali nadzorovani. Kateri dejavniki so potemtaka v regiji kreirali varnost in stabilnost? Zagovorniki realizma menijo, da je obdobje miru v Vzhodni Aziji rezultat varnostnega sistema dvostranskih zavezništev s strani Združenih držav Amerike (ZDA), ki so po hladni vojni kot edina globalna velesila, s svojo prisotnostjo v regiji vzpostavile ravnovesje moči in posledično ohranjale stabilnost (Goh, 2008; Christensen, 1999). Namreč, kljub korenitim geopolitičnim spremembam po koncu hladne vojne, mednarodne odnose Vzhodne Azije še naprej sooblikuje rivalstvo med zavezništvu, ki se utrjujejo okrog ZDA in vse vplivnejše Ljudske Republike (LR) Kitajske. Medtem ko je najpomembnejše omrežje za multilateralno varnostno sodelovanje v regiji družina regionalnih institucij v okviru Zveze držav Jugovzhodne Azije (*Association of Southeast Asian Nations*, ASEAN), pa so te strukture še zelo daleč od solidarnosti, ki obstaja v varnostnih organizacijah Evropske unije (*European Union*, EU) ali Severnoatlantske zveze (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO). Intenzivni procesi regionalizma še niso bistveno okrepili meddržavnega zaupanja in zmanjšali varnostnih dilem v regiji. Regionalni strateški zemljevid zarisuje predvsem kontinuirani vzpon LR Kitajske in vloga, ki jo ob tem igrajo ZDA. Kljub uradni retoriki s strani vlad v Pekingu in Washingtonu, ki zavračata kakršno koli tekmovanje oziroma izvajanje politike zadrževanja druga druge, se krepitev zavezništev in oboroževanja vidno nadaljuje, geopolitične

1 Prispevek Vzhodno Azijo definira kot regijo, ki jo sestavljata dve subregionalni entiteti: Jugovzhodna Azija, ki zajema Brunei, Filipine, Indonezijo, Kambodžo, Laos, Malezijo, Mjanmar, Singapur, Tajsko, Vietnam in Vzhodni Timor (Timor-Leste) ter Severovzhodna Azija, ki zajema Japonsko, Južno Korejo, LR Kitajsko (vključujoč posebni administrativni območji Hongkong in Macao), Mongolijo, Severno Korejo, in Tajvan.

napetosti pa se stopnjujejo. Porajajoče se varnostne dileme, ki jih povzročata predvsem medsebojno nezaupanje zaradi zapletene mešanice zgodovinskih vprašanj, ideoloških dejavnikov in ozemeljskih sporov večine držav v regiji, pa so vse tesnejši regionalni integraciji navkljub, vedno bolj resne.

13.2 Realističen okvir

Teoretska literatura o oblikovanju in delovanju zavezništev in konceptu varnostne dileme, je tesno povezana s paradigmo dominantne teorije mednarodnih odnosov – realizma, po kateri je država ključen akter v anarhičnem mednarodnem sistemu, njena moč pa glavna sila, ki določa odnose do drugih držav.² Moč države je tako temeljna osnova, ki vpliva na nacionalni interes države in posledično usmerja njena ravnanja v mednarodnih odnosih. Spremembe pri porazdelitvi moči med državami vplivajo na različne konfiguracije ravnotežja moči. Ravnotežje moči naj bi preprečevalo možnost oboroženega konflikta, zato države nenehno primerjajo lastna sredstva moči z drugimi akterji in uravnotežujejo moči bodisi z dodatnim oboroževanjem bodisi s sklepanjem zavezništev z drugimi državami. Zavezništvo med državami je tako nekakšno uravnavanje ravnovesja v anarhičnem mednarodnem sistemu in igra pomembno vlogo pri zagotavljanju varnosti in pridobivanju moči držav (Walt, 1985).

Nenehno tekmovanje za varnost in pridobivanje moči povzročata t. i. varnostne dileme, saj države v zagotavljanju lastne varnosti (bodisi z večanjem vojaške moči bodisi s sklepanjem zavezništev) lahko povzročijo negotovost oziroma ogrozijo varnost drugih držav (Herz, 1950; Jervis, 1976 in 1978). Namreč, ker države ne morejo predvideti, ali so vojaške ambicije druge države ofenzivne (razvijajo ofenzivne vojaške zmogljivosti) ali defenzivne (razvijajo obrambne zmogljivosti), se podobno odzovejo s krepitvijo lastnih vojaških moči. Odnos akcije in reakcije pa povzroči napetosti, ki lahko privedejo do konflikta, čeprav si ga nobena od vpletenih strani ne želi (Jervis, 1976, 64–67). Zagovorniki ofenzivnega realizma menijo, da države ne morejo nikdar biti povsem prepričane glede namer drugih držav, zato vedno skušajo maksimirati lastno moč in varnost, iz česar sledi nenehno rivalstvo (Mearsheimer, 2001). Defenzivni realisti pa trdijo, da se varnost lahko vzpostavi s pravočasnim uravnoteženjem moči in da se je stopnjevanju varnostnih dilem, ki bi lahko vodile v oboroževalne

2 Realistična teorija mednarodnih odnosov ima zelo dolgo tradicijo in se je do danes razvila že v številne različne smeri. V osnovi lahko ločimo klasični oz. tradicionalni realizem (Morgenthau, 1961; Carr, 1949; Herz, 1951) in strukturni realizem oz. neorealizem (Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001). V 90. letih prejšnjega stoletja se je uveljavil tudi neoklasični realizem, ki nudi predvsem teoretično ogrodje za analizo zunanje politike držav (Rose, 1998). Za podrobno analizo teorije v slovenščini gl. prevod ključnega dela Hans J. Morgenthauja, *Politika med narodi*, 1995.

tekme, možno izogniti (Waltz, 1979). Intenzivnost varnostne dileme je tako odvisna od tega, kako bodo države presodile namere druge države – ali bodo menile, da so te namere ofenzivne ali zgolj defenzivne. Pri tem pa igra ključno vlogo prepoznavanje strateških motivov druge države, ki ga v veliki meri omogoča predvsem transparentnost njene vojaške politike in oborožitve (Glaser, 1997).

Čeprav teoretične perspektive liberalizma in konstruktivizma zaradi mnogoterih pozitivnih vplivov ekonomske soodvisnosti, razcveta regionalnih institucij, demokratizacije in oblikovanja skupnih norm, podajajo bolj optimistično analizo razmer v Vzhodni Aziji, pa se zgoraj navedeni realistični aksiomi nedvomno zelo nazorno izražajo v trenutni dinamiki odnosov v regiji.

13.3 Regionalno povezovanje in ključne varnostne strukture

V zadnjih dveh desetletjih so Vzhodno Azijo izoblikovali predvsem mnogovrstni ekonomski, družbeni in politični integracijski procesi oziroma pojavi regionalizacije in regionalizma, ki temeljijo na mednarodnem povezovanju držav.³ Ti procesi so trdneje definirali meje in okrepili občutek pripadnosti vzhodnoazijski regiji. Še posebej intenziven razvoj je razviden v ekonomski integraciji regije, katere ključen katalizator je bila Azijska finančna kriza v letih 1997/98, ki je regijo močno prizadela, a obenem tudi opomnila na tesno povezanost in soodvisnost vseh regionalnih ekonomij. Vzhodnoazijske vlade so tedaj spoznale, da bodo veliko lažje in učinkoviteje branile svoje interese, če bodo med seboj sodelovale in delovale v bolj institucionalizirani obliki. Zato je konec prejšnjega tisočletja regionalizem v Vzhodni Aziji dobil zelo velik zamah. Do danes je postal precej bolj formalen in institucionaliziran. Soobstoj kompleksnih regionalnih in trans-regionalnih povezav je dobil slikovito prisodobo z besedno zvezo »skleda špagetov« (Baldwin, 2006).

Vendar pa, medtem ko je gospodarsko povezovanje v regiji na vrhuncu, je sodelovanje na varnostnem področju še vedno zelo okrnjeno. Čeprav je v regiji več nevarnih žarišč, ki bi lahko zanetila vojne z neizmernimi razsežnostmi – Tajvanska ožina, Severna Koreja, ter posamezna krizna žarišča v Vzhodno- in Južnokitajskem morju – v regiji ni vzpostavljene institucije, ki bi bila na primer lahko primerljiva z zvezo NATO, v kateri bi članice vzdrževale ter razvijale lastne obrambne sile kot temelje za kolektivno varnost. Torej, v regiji ni vojaško-političnega zavezništva držav za sodelovanje na področju obrambe. Vzroki za to so večplastni, izhajajo pa predvsem iz

3 Med akademiki še vedno ni usklajene definicije o regionalizmu in regionalizaciji. V tej razpravi regionalizem obravnavam kot multidimenzionalen političen proces integracije, ki se zgodi med dvema ali več državami v specifični mednarodni ali globalni regiji. Za več definicij in razlag karakteristik različnih regionalnih integracij gl. Fawcett in Hurrell, 1995; Hurrell, 1995; Dent, 2008.

kompleksnega politično-zgodovinskega razvoja regije. Zdaleč največji vpliv na varnostno-politične procese v Vzhodni Aziji so imele in še vedno imajo ZDA. Vojaške enote ZDA so v regiji stacionirane že vse od 40. let prejšnjega stoletja in so bile vključene v mnoge težke bitke. Podobno kot v Evropi je bila v Vzhodni Aziji hladna vojna (1945–1991) glavna sila, ki je izoblikovala politične, vojaške in gospodarske odnose med državami. Regijo je močno zaznamovala, njeni ostanki pa so pustili svoj neizbrisljiv pečat. Vojna v Koreji (1950–1953) je bila prva t. i. proksi vojna po koncu druge svetovne vojne, ko se je svet zaradi konflikta med dvema antagonističnima družbeno-ekonomskima sistemoma, povezanimi v vojaški aliansi (zveza NATO in Varšavska zveza), začel deliti na dva bloka. Čeprav v korejski vojni ni bilo zmagovalca, pa je imela občuten političen in geostrateški vpliv na celotno vzhodnoazijsko regijo. Med drugim je bila vojna ključna za ohranitev obstoja vlade Republike Kitajske na Tajvanu, saj je dosegla, da je vlada v Washingtonu preklicala že sprejeto politiko ZDA, po kateri bi Korejski polotok ostal zunaj ameriškega interesnega in obrambnega območja. Korejska vojna je izoblikovala novo ravnovesje moči v regiji, saj so ZDA, v strahu pred morebitnim zavezništvom med LR Kitajsko in Sovjetsko Zvezo, nemudoma normalizirale odnose z Japonsko. Varnostni sporazum med Japonsko in ZDA podpisan septembra 1951 v San Franciscu je postavil temelje varnostni strukturi regije, medtem ko so posamezni dvostranski varnostni sporazumi med ZDA in njihovimi vzhodnoazijskimi zaveznicami (t. i. sistem osi in špic *hub and spokes*, v katerem so ZDA os, zaveznice pa špice) še dodatno zacementirali regionalno prevlado ZDA.⁴ Ameriška prisotnost v regiji in še posebej njen sistem dvostranskih zavezništev tako še danes predstavlja hrbtenico varnostne arhitekture v širši azijsko-tihomorski regiji. Hladne vojne v Vzhodni Aziji dejansko še ni konec: Koreja vse od leta 1953 ostaja razdeljena po 38. vzporedniku, medtem ko komunistični režim vlade v Pyongyangu nadaljuje z agresivnim razvojem jedrskega orožja; Japonska ostaja varovanka ZDA s pacifistično ustavo, ki dovoljuje zgolj samoobrambo;⁵ LR Kitajska pa ostaja enostrankarska država na čelu s komunistično partijo, ki je še vedno v sporu z demokratično vlado Republike Kitajske na Tajvanu.

Zgodovinske zamere med vzhodnoazijskimi državami še zdaleč niso pozabljene, nezaupanje pa še naprej močno bremeni odnose, še posebej na političnem in varnostnem področju. Čeprav so bili v 50. in 60. letih sklenjeni številni regionalni sporazumi, ki naj bi povečali varnost in stabilnost regije, se ti sporazumi večinoma niso obdržali. Sporazum o kolektivni obrambi Jugovzhodne Azije (*South East Asia*

4 Za podrobnejšo razlago razvoja sistema *hub and spokes* gl. Cha, 2009/10, 158–196.

5 19. septembra 2015 je japonski parlament sprejel novo zakonodajo za nacionalno varnost v obliki desetih amandmajev, ki Japonski v okviru sistema kolektivne samoobrambe med drugim omogoča vojaško posredovanje zunaj njenih meja oziroma uporabo sile za zaščito napadenih zaveznikov, kadar bi bil posredno ogrožen obstoj Japonske same.

Treaty Organization, SEATO) je bil podpisan leta 1954. Obrambna zveza je veljala za nekakšen azijski NATO, vendar pa je že leta 1977 povsem razpadla, saj so države članice, kljub skupni želji po preprečitvi širjenja komunizma, imele povsem različne percepcije glede »skupnega sovražnika« (Franklin, 2006). Po hitrem razkroju Zveze Jugovzhodne Azije (*Association of Southeast Asia, ASA*) in Azijsko-tihomorskega sveta (*Asian-Pacific Council, ASPAC*) ustanovljenih v zgodnjih 60-ih letih prejšnjega stoletja, je sledila ustanovitev ključne zveze ASEAN leta 1967.⁶ Zveza ASEAN je pravzaprav edina institucionalizirana organizacija v azijski regiji, ki je preživela hladno vojno. Sprva je združenje sledilo varnostno-političnim ciljem, ki so bili usmerjeni k zaviranju naraščajočega komunizma v regiji, a so kaj kmalu prevladali gospodarski interesi, še posebej zaradi bolečih posledic že omenjene Azijske finančne krize in rastočega globalnega vpliva LR Kitajske.

Do danes se je ASEAN že močno razširil in uspešno uvedel številne pomembne ekonomske in varnostne iniciative, ki so pripomogle k regionalni stabilnosti in blaginji (ASEAN, 2015a). Najpomembnejši napredek je viden predvsem v integraciji med zvezo ASEAN z LR Kitajsko, Japonsko in Južno Korejo (ASEAN+3), med zvezo ASEAN+3 z Avstralijo, Indijo in Novo Zelandijo (ASEAN+6), med zvezo ASEAN+6 z ZDA in Rusko federacijo (ASEAN+8) in v forumu za strateško sodelovanje Vzhodnoazijski vrh (*East Asia Summit, EAS*), ki ga zastopajo Avstralija, Indija, Japonska, Južna Koreja, LR Kitajska, Nova Zelandija, Ruska federacija in ZDA. Še posebno pomembna je konec leta 2015 ustanovljena Gospodarska skupnost ASEAN (*ASEAN Economic Community, AEC*), ki si bo v prihodnjih letih po vzoru Evropske unije v regiji Jugovzhodne Azije prizadevala ustvariti območje proste trgovine (ASEAN, 2015b). ASEAN trenutno predstavlja sedmo največje gospodarstvo na svetu, do leta 2018 pa bo predvidoma že dosegel peto mesto.⁷

ASEAN si sicer vedno bolj prizadeva, da bi aktivneje pristopil k reševanju varnostnih vprašanj v regiji, kot so obvladovanje nesreč, pomorska varnost, mednarodna kazniva dejanja in boj proti terorizmu. A željam navkljub združenje ostaja zgolj bolj ali manj forum za regionalni dialog in ne institucija, kot je npr. EU, ki bi lahko tudi konkretno reševala pereče probleme v regiji. Čeprav predstavljajo procesi srečanja obrambnih ministrov združenja ASEAN (ADMM in ADMM+)⁸ in zborovanja v okviru

6 Članice zveze ASEAN so Brunej, Burma, Filipini, Indonezija, Kambodža, Laos, Malezija, Singapur, Tajska in Vietnam.

7 Leta 2013 je ASEAN že prehitel vodilno LR Kitajsko v višini tujih neposrednih investicij (Wood, 2014).

8 *ASEAN Defence Ministers Meeting* (ADMM) je začel delovati leta 2006 in velja za najvišji obrambni mehanizem v okviru ASEAN in poleg članic ASEAN vključuje ZDA, LR Kitajsko, Rusijo, Japonsko, Indijo, Južno Korejo, Avstralijo in Novo Zelandijo. Program delovanja je leta 2010 z mehanizmom ADMM+ prevzel dodatne cilje na področju pomorske varnosti, boja proti terorizmu, odpravljanja naravnih nesreč, mirovnih operacij in vojaške medicine (ADMM, 2015).

varnostnega regionalnega foruma ASEAN (*ASEAN Regional Forum*, ARF)⁹ zelo pomembne varnostne dialoge, pa le-ti ne nudijo kolektivne varnosti in ostajajo le »dialogi«. To je bilo zelo jasno ob humanitarni katastrofi v Vzhodnem Timorju (Timor-Leste) leta 1999, ko se je ASEAN izognil mirovnim operacijam in humanitarni pomoči ter odgovornost preložil na Združene Narode (ZN) z izgovorom na načelo nevmešavanja v notranje zadeve drugih držav (Helmke, 2009). Podobno, vprašanja povezana s Tajvanom zaradi nasprotovanja kitajske vlade še danes ne morejo biti vključena v temeljne varnostne dialoge zveze ASEAN. Probleme povzroča že zgolj formulacija skupnih izjav, ki bi ustrezala vsem članicam, še posebej LR Kitajski.¹⁰

Kolektivno sodelovanje na področju varnosti tako še naprej predstavlja zelo velik izziv za članice ASEAN-a. Politično nezaupanje med državami ostaja, tako kot tudi različni politični sistemi in razlike v stopnji gospodarske razvitosti. Regija ob spodnjem toku Mekonga (Kambodža, Laos, Mjanmar in Vietnam) se hitro razvija, a vključuje najrevnejše in najmanj povezane države skupnosti ASEAN. Dohodek na prebivalca je v najbogatejši državi zveze, Singapurju, kar 76-krat večji od tistega v najrevnejši, Mjanmaru (Wood, 2014). Manjšanje razvojne vrzeli bo ključnega pomena za uspeh skupnosti ASEAN, ki trenutno skupaj z Azijsko-tihomorskim gospodarskim sodelovanjem (*Asia-Pacific Economic Cooperation*, APEC) tvori najpomembnejšo politično-gospodarsko povezavo v azijskem prostoru.¹¹

13.4 Odzivi na vzpon LR Kitajske in oblikovanje varnostnih dilem

Največ pozornosti je v zadnjih dveh desetletjih usmerjeno predvsem v rastočo LR Kitajsko.¹² Dejansko je kitajski gospodarski vzpon močno pospešil oblikovanje novih ekonomskih integracij v regiji. Vzhodnoazijske države so v vse večjem gospodarskem, političnem in vojaškem vplivu LR Kitajske videle gospodarsko priložnost in dobesedno tekmovala med seboj, katera bo z njo prej podpisala sporazum in vstopila na veliko kitajsko tržišče. Do danes je LR Kitajska postala največja gospodarska partnerica večine držav Vzhodne Azije kot tudi skupnosti ASEAN kot celote (ASEAN, 2015c). S slednjo je LR Kitajska že leta 2003 postala strateška

9 Regionalni forum ARF je bil ustanovljen leta 1994 in velja za prvi uraden multilateralen forum v azijsko-tihomorski regiji za posvetovanja o varnostnih vprašanjih (ARF, 2015).

10 Na nedavnem ministrskem zasedanju organizacije ASEAN v Maleziji (1.–6. avgust 2015) so članice le stežka dosegle soglasje glede vsebine skupnega komunikeja. Podobno so nespোরazumi glede Južnokitajskega morja preprečili podpis skupnega komunikeja na zasedanju v Kambodži leta 2012. Gl. Teoh (2015).

11 APEC je bil ustanovljen leta 1989 in ima 21 članic: Avstralija, Brunej, Čile, Filipini, Hongkong, Indonezija, Japonska, Južna Koreja, Kanada, LR Kitajska, Malezija, Mehika, Nova Zelandija, Papua Nova Gvineja, Peru, Rusija, Singapur, Tajska, Tajvan, Vietnam in ZDA.

12 Nominalni BDP LR Kitajske je leta 2005 prehitel nominalni BDP Francije, leta 2006 Velike Britanije, leta 2007 Nemčije in leta 2010 Japonske. Do konca 2021 naj bi prehitel tudi nominalni BDP ZDA (*The Economist*, 2014).

partnerica in od tedaj se njun odnos vidno krepi, tudi na področju varnosti (ASEAN-China Center, 2015). Peking si prizadeva k igranju aktivne in konstruktivne vloge v varnostnem sodelovanju ASEAN, saj mu forum ARF nudi idealna načela, na osnovi katerih članice delujejo: nevmešavanje v notranje zadeve, spoštovanje razlik in odločanje s soglasjem. Tak varnostni sistem je zanj dobrodošla alternativa konceptu zveze NATO, kar je tudi razlog za njegov trud k okrepitvi varnostno-političnega dialoga z ASEAN. Tako je oktobra 2015 Peking prvič gostil posebno srečanje obrambnih ministrov ASEAN (Xinhuanet, 2015a).

Vendar pa tako ASEAN kot tudi druge države Vzhodne Azije, čeprav zelo naklonjene vzpostavitvi tesnejših stikov z LR Kitajsko, ostajajo precej zaskrbljene glede kitajskih strateških ambicij. Uradni statistični podatki LR Kitajske navajajo, da je vlada v zadnjem desetletju (2005–2014) za vojaški proračun na letni ravni namenila povprečno 9,5 % sredstev več od leta poprej. Ameriški uradni podatki rasti beležijo še višje vrednosti (Annual Report to Congress, 2015, 49–50). Strah zaradi kitajskega vzpona je izoblikoval nekakšen dvodimenzionalen odnos med državami Vzhodne Azije in LR Kitajsko. Kljub vse tesnejšemu gospodarskemu sodelovanju, ustvarja spreminjajoča se razporeditev materialnih moči zelo nestabilno stanje. Zaradi odsotnosti zaupanja in nejasnosti glede vojaških sredstev in zunanjepolitičnih namer se v regiji še naprej vzpostavljajo varnostne dileme. Gospodarska rast in sorazmerno večja vojaška potrošnja celotne regije ustvarjata nekakšen začaran krog nenehnega vojaškega oboroževanja.

Medtem ko je ameriška prisotnost v regiji po eni strani še naprej ključna za vzdrževanje regionalne stabilnosti, pa po drugi strani delno prispeva k povečani varnostni dilemi. V zadnjih nekaj letih, so ZDA načrtno utrdile svojo prisotnost in vpliv v Vzhodni Aziji. Vlada v Washingtonu je obljubila, da bodo ZDA okrepile strateške položaje s povečanjem svojih vojaških enot, rednimi skupnimi vojaškimi vajami in sodelovanjem pri reševanju spornih ozemeljskih vprašanj v regiji.¹³ Nova ameriška strategija je očiten odsev spreminjajočega se razmerja globalne moči ob boku kitajskega vzpona. Čeravno to ni ekspliciten namen strategije, pa je geostrateški cilj Washingtona nedvomno usmerjen k zoperstavljanju rastoče vojaške moči LR Kitajske in k ohranjanju ravnovesja regionalne moči s težiščem v ZDA (Glaser in Billingsley, 2012, 29–42). Washingtonovo prizadevanje za čim hitrejšo vzpostavitev Čeztihomorskega partnerstva (*Trans Pacific Partnership*, TPP)¹⁴ in širjenje

13 16. novembra 2011 je ameriški predsednik Barack Obama pozval LR Kitajsko, naj se drži mednarodnih norm, in obljubil, da rezi v ameriškem vojaškem proračunu ne bodo v ničemer ogrozili ameriške vojaške podpore Aziji. Od tedaj je sledilo še več izjav, ki so nakazale strateško preusmeritev Washingtona k Aziji. (McManus, 2016)

14 Mega-regionalni prostotrgovinski sporazum z namenom povečanja trgovine in investicij, o katerem se ZDA od leta 2005 pogajajo z 12 državami azijsko-tihomorske regije.

vojaških vezi z regionalnimi zaveznicami, še dodatno krepi slutnje kitajske vlade, da skušajo ZDA zadrževati vzpon LR Kitajske in uveljaviti svojo prevlado v regiji. Kitajska iniciativa za Obsežno regionalno gospodarsko partnerstvo (*Regional Comprehensive Economic Partnership*, RCEP)¹⁵ v regiji je, med drugim, zelo jasen odgovor na ameriški TPP.

Z varnostno dilemo in koso med LR Kitajsko in ZDA je povezano tudi tekmovanje za regionalno prevlado med LR Kitajsko in Japonsko, državo, ki ostaja ključna zaveznica ZDA. Namreč, kljub več desetletni ekonomski stagnaciji ima Japonska, poleg LR Kitajske, največ materialnih in ideoloških kapacitet za prevzem vloge regionalne velesile. V zadnjih nekaj letih je japonska vlada ambicioznejše pristopila k okrepitvi gospodarske in varnostne politike. Obširen sveženj reform, ki se bodo postopno izvajale na različnih področjih, naj bi državi povrnil oslABLJENO samozavest. Januarja 2013 je japonska vlada prvič po 11 letih zvišala svoj obrambni proračun in ga od tedaj še naprej zvišuje (*Defense of Japan 2015*). Čeprav zgolj minimalno (0,8 %) v primerjavi z LR Kitajsko, pa dovolj, da svojo moderno vojsko s sedmim največjim proračunom na svetu ohranja zelo močno (*The Military Balance 2015*). Nedavna reinterpretacija japonske ustave, ki je jasen odsev japonske negotovosti glede kitajskih strateških ambicij, je še bolj zapletla odnose med državami v regiji in dodatno okrepila varnostne dileme. Trenutno japonska vlada tesno sledi zunanjepolitičnim smernicam ZDA. Na primer, odločitev Tokia, da pošlje japonske vojake v Irak (2004–2006) in Kuvajt (2004–2008) in da v podporo vojne v Afganistanu (2001–2014) z gorivom oskrbi ameriške ladje v Indijskem oceanu; ali pa nedavna odločitev, da se Japonska ne bo pridružila ustanovitvenim članicam Azijske infrastrukturne investicijske banke (*Asian Infrastructure Investment Bank*, AIIB), kjer glavno vlogo igra LR Kitajska, vse odsevajo tesno podporo politiki Washingtona in posledično vznemirjajo Peking.¹⁶ Eksplicitna vključitev želje po »miroljubni rešitvi kitajsko-tajvanskega spora« v seznam skupnih strateških smernic japonsko-ameriškega zavezništva v letu 2005 je bilo, na primer, eno od dejanj, ki je nemudoma sprožilo ofenzivno reakcijo s strani vlade v Pekingu (*People's Daily Online*, 2005). Japonsko prizadevanje za stalen sedež v Varnostnem Svetu ZN ali pa strateška iniciativa japonske vlade za vzpostavitev formacije ASEAN+6, podobno odsevajo japonsko tekmovanje z LR Kitajsko za večji vpliv v regiji. Posledično pa prispevajo k zaostritvi že obstoječih varnostnih dilem.

15 Prostotrgovinski sporazum med članicami ASEAN in šestimi partnerji, s katerimi ima ASEAN že sklenjen prostotrgovinski sporazum: Avstralija, Indija, Japonska, LR Kitajska, Nova Zelandija in Južna Koreja. Pogajanja so se začela novembra 2012.

16 Največji vlagatelj AIIB s skoraj 30-odstotnim deležem je LR Kitajska. Washington banko obravnava kot tekmičico Svetovne banke (*World Bank*, WB), Mednarodnega monetarnega sklada (*International Monetary Fund*, IMF) in Azijske razvojne banke (*Asian Development Bank*, ADB), zaradi česar je svoje zaveznice želel prepričati, da pristopne izjave ne podpisujejo (*Agence France-Presse*, 2015).

Zaostrovanje je močno občutno tudi v Vzhodno- in Južnokitajskem morju, ki sta vitalnega pomena za vsa vzhodnoazijska gospodarstva. Strateško pomembne pomorske trgovinske poti države oskrbujejo z energijo, surovinami in blagom, morje nudi bogata ribolovna področja, poleg tega se pod morskno gladino nahajajo bogata fosilna goriva, kot sta nafta in zemeljski plin. Pomorska varnost zato predstavlja bistveno komponento nacionalne varnosti v regiji. Vzhodnoazijske države se soočajo s številnimi pomorskimi varnostnimi izzivi, ki jih poleg organiziranega kriminala, mednarodnega terorizma, piratstva ali tihotapstva, povzročajo predvsem meddržavno rivalstvo za lastništvo nad morskimi območji, saj je jurisdikcija dvoumna, ozemeljske zahteve in spori zaradi pristojnosti in dovoljenj za raziskovanje in izkoriščanje globokomorskih območij pa povzročajo neprestane konflikte, ki so v zadnjih dveh desetletjih dvignili še posebej veliko prahu. Namreč uveljavitev Konvencije ZN o mednarodnem pomorskem pravu (*United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS*) leta 1994, ki je vsem obalnim državam dodelila pravico, da razširijo svoje meje ekonomske cone do 200 morskih milj od temeljnih črt, od katerih se meri širina teritorialnega morja, je privedla do prepletajočih pristojnosti. Naraščajoče pomorske aktivnosti posameznih obalnih držav postajajo vse večji nadnacionalni izzivi, ki jih nobena od držav ne more obvladati sama. Največ napetosti povzroča LR Kitajska, ki vztraja pri širitvi svoje prisotnosti na morju in pri tem ogroža pomorske interese skoraj vseh svojih sosed v Vzhodno- in Južnokitajskem morju (*Xinhuanet*, 2015b). V Južnokitajskem morju si LR Kitajska prilašča kar 90 % voda in z gradnjo objektov in umetnih otokov posega v posebna ekonomska območja drugih držav.¹⁷ Vidno razvija svojo mornarico in povečuje vojaški arzenal v bližini spornih otočij. Posledično preostale države ob morju še same vse intenzivneje razvijajo svoje pomorske zmogljivosti. ASEAN in LR Kitajska si sicer prizadevata za dogovor o kodeksu ravnanja v Južnokitajskem morju, vendar je napredek v pogajanjih, ki trajajo že več kot trinajst let, izjemno počasen (Panda, 2015). Filipinska vlada, razočarana nad počasnim tempom pogajanj in politično voljo Pekinga, se je tako januarja 2013 odločila, da bo pomorski spor z LR Kitajsko rešila z mednarodno arbitražo v skladu z mednarodnim pravom (Torode, 2013). Decembra 2014 je svoje argumente k arbitraži podal še Vietnam, ki podobno zavrača »devet črtic«, s katerimi si Peking v obliki črke U prilašča večino Južnokitajskega morja (Parameswaran, 2014). Peking mednarodni arbitraži nasprotuje, saj meni, da Filipini nimajo pravne podlage in da mednarodno sodišče o tem sporu sploh ni pristojno presojeti (Ministry of Foreign Affairs of the PRC, 2014). Nesodelovanju

17 Zadnje poročilo ameriškega Ministrstva za obrambo navaja, da je do junija 2015 LR Kitajska izsušila že več kot 2900 arov (1174 hektarov) ozemlja Južnokitajskega morja s kopičenjem peska na čerih otočja Spratly (*Nansha qundao* 南沙群島). Za podrobnejše informacije gl. U.S. Department of Defense, 2015b, 16.

navkljub pa bo odločitev mednarodnega sodišča za LR Kitajsko pravno obvezujoča, kitajski odziv pa ključen za nadaljnji razplet pomorskih konfrontacij.

Podobno so tudi razmere v Vzhodnokitajskem morju napete predvsem zaradi ozemeljskih teženj. Največ prahu so v zadnjih nekaj letih dvignili spori glede otočja Diaoyu/Diaoyutai/Senkaku, ki si ga lastijo Japonska, LR Kitajska in Tajvan.¹⁸ Novembra 2013, ko je Peking nenapovedano razglasil obsežen del območja v Vzhodnokitajskem morju za svoje zračno obrambno identifikacijsko območje (*Air Defense Identification Zone*, ADIZ),¹⁹ je bilo v odzivih posameznih vzhodnoazijskih vlad možno zelo jasno razbrati, da ne zaupajo kitajski vladi (The Japan Times, 2013). Kar je Peking utemeljeval kot zgolj obramben varnostni ukrep, ki ni usmerjen v nobeno od posameznih držav in je v skladu z mednarodnim pravom, so vse sosednje države obravnavale kot kitajsko vojaško ekspanzijo in varnostno grožnjo. Z drugimi besedami, kar je za LR Kitajsko pomenilo krepitev varnosti, je drugim državam predstavljalo krepitev občutka nevarnosti. Tudi v tem primeru je bila vloga, ki so jo v regiji odigrale ZDA, zelo dobrodošla (Kerry, 2013). Svarila ZDA so vse glasnejša tudi zaradi nedavnih namigov kitajske vlade, da bo svoje zračno območje ADIZ vzpostavila še nad Južnokitajskim morjem (Brunnstrom in Menon, 2015). S temi ambicijami Peking še bolj krepi slutnje regionalnih držav, da skuša razširiti svoje teritorialne vode in prevzeti nadzor nad ključnim delom plovnihi poti v Vzhodni Aziji.

13.5 Zaključne ugotovitve

Realistične paradigme mednarodnih odnosov še vedno precej dosledno razložijo trenutno dinamiko uravnavanja ravnovesja moči v Vzhodni Aziji, vseeno pa z ne morejo z gotovostjo predvideti smeri, ki jo bodo ključne akterke dejansko ubrale. Kompleksna dinamika vzhodnoazijske regije otežuje napovedi o njenem prihodnjem razvoju. Trenutno regionalno arhitekturo kreira vzpon LR Kitajske, gospodarsko povezovanje držav pa od vseh zahteva vzdrževanje regionalne stabilnosti. A vendar, čeprav ekonomska soodvisnost služi kot dober mehanizem za vzpostavljanje zaupanja in preprečevanje vojne in razvoja konfliktov, ne deluje kot dovolj močno »orožje«, ki bi lahko jamčilo varnost. Kljub vse intenzivnejšim integracijskim procesom varnostne dileme ostajajo, tako da vojaško in politično zaostrovanje

18 Za uradno stališče vlade v Pekingu gl. The State Council Information Office of the PRC, 2012; za uradno stališče Tajpeja gl. Ministry of Foreign Affairs of the ROC (Taiwan), 2014; za uradno stališče Tokia gl. The Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2014. Za analizo poročanja slovenskih medijev o sporu, gl. Istenič (2015, 263–280).

19 Novo definirano območje ADIZ bi vključevalo zračni prostor nad spornim otočjem. Vsa letala, ki bi prešla območje, pa bi morala pravočasno obvestiti kitajske oblasti glede svojih načrtov leta, v nasprotnem primeru bi lahko bila celo sestreljena (*Xinhuanet*, 2013; Li in drugi, 2015).

v regiji ne popušča. Odnosi med LR Kitajsko in Tajvanom so zelo nazoren primer. Medtem ko je ekonomska integracija na vrhuncu in sta si vladi v Tajpeju in Pekingu tako blizu kot še nikoli prej, sta vojski na obeh straneh ožine v stanju vojne pripravljenosti (Istenič, 2012, 47–58). Zaradi neobstoja neke operativne varnostne strukture, gospodarska soodvisnost sama po sebi ne more razbliniti dvomov in razrešiti konflikta. Da bi ohranile relativno stabilnost, si regionalne države prizadevajo poiskati ustrezne protiteži. Čeprav so gospodarsko večinoma odvisne od LR Kitajske, ne zaupajo njenim strateškim ambicijam, niti je ne obravnavajo za zanesljivo varnostno partnerico, ki bi lahko služila kot strateški nadomestek ZDA. Javnomenjske raziskave kažejo, da še vedno veliko bolj zaupajo ZDA (Bates in drugi, 2009, 5). Za zdaj vzhodnoazijske vlade pozorno spremljajo taktične poteze, ki jih Peking izbira pri soočanju z ozemeljskimi spori, saj le-te vse dopuščajo možnost, da uporabi vojaško silo, če se za njo nekoč odloči, pa naj bo to v Vzhodno-kitajskem morju, Južnokitajskem morju ali pa v Tajvanski ožini. Seveda pa to ne krepí občutka varnosti in zaupanja, temveč le povečuje možnost tveganja resnega vojaškega spopada, saj lahko še tako majhna iskra zaneti zelo velik požar. Zato se kljub nadaljnjemu vzponu LR Kitajske, prisotnost ZDA v regiji ne bo zmanjšala, temveč le še utrdila, sistem dvostranskih zavezništev pa bo še naprej ključen element regionalne varnosti. Kompleksna igra varnostnih dilem, ki bodo pridobivale nove dimenzije, pa se bo nadaljevala.

Literatura in viri

- Agence France-Presse, 2015: *Japan denies plan to join China-led development bank*. 31. marec 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.globalpost.com/article/6502859/2015/03/31/japan-denies-plan-join-china-led-development-bank> (citirano 10. avgust 2015).
- ASEAN Defence Ministers Meeting*, 2015: Dostopno na naslovu: <https://admm.asean.org/> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN Regional Forum*, 2015. Dostopno na naslovu: <http://aseanregionalforum.asean.org/> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN Regional Forum, 2015a: *Master Plan on ASEAN Connectivity*. Dostopno na naslovu: <http://www.asean.org/resources/publications/asean-publications/item/master-plan-on-asean-connectivity-2> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN Regional Forum, 2015b: *ASEAN Economic Community*. Dostopno na naslovu: <http://www.asean.org/communities/asean-economic-community> (citirano 17. avgust 2015).

- ASEAN Regional Forum, 2015c: *External Trade Statistics*. Dostopno na naslovu: <http://www.asean.org/news/item/external-trade-statistics-3> (citirano 17. avgust 2015).
- ASEAN-China Center, 2015: *ASEAN-China Relations*. Dostopno na naslovu: http://www.asean-china-center.org/english/2015-04/13/c_13365143.htm (citirano 17. avgust 2015).
- Baldwin, Richard E., 2006: *Managing the Noodle Bowl: The Fragility of East Asian Regionalism*. CEPR Discussion Paper No. 5561. Dostopno na naslovu: <http://ssrn.com/abstract=912265> (citirano 17. avgust 2015).
- Bates, Gill in drugi, 2009: *Strategic Views on Asian Nationalism*. Washington: The CSIS Press. Dostopno na naslovu: http://csis.org/files/media/csis/pubs/090217_gill_stratviews_web.pdf (citirano 10. avgust 2015).
- Brunnstrom, David and Praveen Menon, 2015: Kerry says U.S. will not accept restrictions in South China Sea. 6. avgust 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.reuters.com/article/2015/08/06/us-asean-malaysia-idUSKCN0QB0DO20150806> (citirano 17. avgust 2015).
- Carr, Edward Haller, 1949: *The Twenty Years' Crisis, 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan.
- Cha, Victor D., 2009/10: Powerplay: Origins of the U.S. Alliance System in Asia. *International Security*. 34/3. 158–196.
- Christensen, Thomas J., 1999: China, the U.S.-Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia. *International Security*. 23/4. 49–51.
- Ministry of Defense, 2015: *Defense of Japan 2015 (Annual White Paper)*. Tokyo: Japan Ministry of Defense. Dostopno na naslovu: http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2015.html (citirano 10. avgust 2015).
- Dent, Christopher M. (ur), 2008: *China, Japan and Regional Leadership in East Asia*. Cheltenham, UK & Northampton, USA: Edward Elgar.
- Fawcett, Louise in Andrew Hurrell (ur), 1995: *Regionalism in World Politics: Regional Organisation and International Order*. Oxford: Oxford University Press.
- Franklin, John K., 2006: *The Hollow Pact: Pacific Security and the Southeast Asia Treaty Organization*. Texas: Texas Christian University. ISBN: 978-0-542-91563-5. Doktorska disertacija.

- Friedberg, Aaron, 1993/94: Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in Multipolar Asia. *International Security*. 18/3. 5–33.
- Glaser, Bonnie in Brittany Billingsley, 2012: U.S.-China Relations: U.S. Pivot to Asia leaves China off balance. *Comparative Connections*. 13/3. 29–42.
- Glaser, Charles L., 1997: The Security Dilemma Revisited. *World Politics*. 50/1. 171–201.
- Goh, Evelyn, 2008: Hierarchy and the Role of the United States in the East Asian Security Order. *International Relations of the Asia-Pacific*. 8/3. 353–54.
- Harner, Stephen, 2015: Abe's Security Law Putsch: The Undoing Of The U.S.-Japan Alliance? *The Forbes*. 20. julij 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.forbes.com/sites/stephenharner/2015/07/20/abes-security-law-putsch-the-undoing-of-the-u-s-japan-alliance/> (citirano 10. avgust 2015).
- Helmke, Belinda, 2009: The Absence of AEAN: Peacekeeping in Southeast Asia. *Pacific News*. 31 (January/February). Dostopno na naslovu: http://www.pacific-news.de/pn31/pn31_helmke.pdf (citirano 10. avgust 2015).
- Herz, John H., 1950: Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics*. 2/2. 171–201.
- Herz, John H., 1951: *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hurrell, Andrew, 1995: Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics. *Review of International Studies*. 21. 331–58.
- Istenič, Saša, 2012: Izgradnja zaupanja v Tajvanski ožini. V: Tradicija v objemu modernosti: stoletje kitajskega preporoda (ur. Rošker, Jana S. in Vampelj Suhadolnik, Nataša), Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. 47–58.
- Istenič, Saša, 2014: Tajvan-Kitajska: gordijski vozal ostaja zavezan. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*. 42/258. 189–197.
- Istenič, Saša, 2015: Podoba Japonske v slovenskih medijih na primeru spora glede otočja Senkaku/Diaoyu/Diaoyutai. *Azijske študije*. 3/1. 263–280.

- Jervis, Robert, 1976: *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, Robert, 1978: Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics* 30/2. 167–214.
- Kerry, John, 2013: Statement on the East China Sea Air Defense Identification Zone. 23. november 2013. Dostopno na naslovu: <http://www.state.gov/secretary/remarks/2013/11/218013.htm> (citirano 11. avgust 2015).
- McManus, Doyle, 2016: Obama's pivot to Asia is working. Los Angeles Times. 22. maj 2016. Dostopno na naslovu: <http://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-mcmanus-pivot-asia-china-aggression-20160522-snap-story.html> (citirano 23. maj 2016).
- Mearsheimer, John J., 2001: *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2014: *Japanese Territory: Senkaku Islands*. Dostopno na naslovu: <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/index.html> (citirano 11. avgust 2015).
- Ministry of Foreign Affairs of the PRC, 2014: *Position Paper of the Government of the People's Republic of China on the Matter of Jurisdiction in the South China Sea Arbitration Initiated by the Republic of the Philippines*. Dostopno na naslovu: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1217147.shtml (citirano 11. avgust 2015).
- Ministry of Foreign Affairs of the ROC (Taiwan), 2014: *The Republic of China's sovereignty claims over the Diaoyutai islands and the East China Sea Peace Initiative*. Dostopno na naslovu: <http://www.mofa.gov.tw/en/cp.aspx?n=38CD1D3C91067AEC> (citirano 11. avgust 2015).
- Morgenthau, Hans J., 1961: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf.
- Morgenthau, Hans J., 1995: *Politika med narodi. Borba za moč in mir*. Ljubljana: DZS.
- Panda, Ankit, 2015: *For the ASEAN-China South China Sea Code of Conduct, Ninth Time Isn't the Charm*. 1. avgust 2015. Dostopno na naslovu: <http://thediplomat.com/2015/08/for-the-asean-china-south-china-sea-code-of-conduct-ninth-time-isnt-the-charm/> (citirano 17. avgust 2015).

- Parameswaran, Prashanth, 2014: *Vietnam Launches Legal Challenge Against China's South China Sea Claims*. 12. december 2014. Dostopno na naslovu: <http://thediplomat.com/2014/12/vietnam-launches-legal-challenge-against-chinas-south-china-sea-claims/> (citirano 17. avgust 2015).
- People's Daily Online, 2005: *Sino-Japanese relations under the ,new US-Japan Security Alliance'*. 1. marec 2005. Dostopno na naslovu: http://en.people.cn/200503/01/eng20050301_175154.html (citirano 17. avgust 2015).
- Rose, Gideon, 1998: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*. 51/1. 144–172.
- Segal, Gerald, 1996: East Asia and the Containment of China. *International Security*. 20/4. 107–135.
- Torode, Greg, 2013: Philippines South China Sea legal case against China gathers pace. *Reuters*. 27. september 2013. Dostopno na strani: <http://www.reuters.com/article/2013/09/27/us-china-philippines-idUSBRE98Q0BX20130927> (citirano 14. avgust 2015).
- The Japan Times, 2013: *Japan-ASEAN draft implies China's new ADIZ is a security threat*. 6. december 2013. Dostopno na naslovu: <http://www.japantimes.co.jp/news/2013/12/06/national/japan-asean-draft-implies-chinas-new-adiz-is-a-security-threat/#.VcB4-mAasi9> (citirano 17. avgust 2015).
- Military Balance*, 2015. The International Institute for Strategic Studies (IISS). London: International Institute for Strategic Studies. ISBN: 978-1-85743-766-9.
- Wang, Yuanyuan (ur.), 2012: *Diaoyu Dao, an Inherent Territory of China*. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-09/25/c_131872152.htm (citirano 17. avgust 2015).
- Teoh, Shannon, 2015: Asean scrambles to put out joint statement on sea row. 7. avgust 2015. *The Straits Times*. Dostopno na naslovu: <http://www.straitstimes.com/asia/se-asia/asean-scrambles-to-put-out-joint-statement-on-sea-row> (citirano 17. avgust 2015).
- The State Council Information Office of the PRC, 2012: *Diaoyu Dao, an inherent territory of China*, White Paper. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-09/25/c_131872152.htm (citirano 17. avgust 2015).

- Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2015*. Dostopno na naslovu: http://www.defense.gov/pubs/2015_China_Military_Power_Report.pdf (citirano 15. avgust 2015).
- Asia-Pacific Maritime Security Strategy*. Dostopno na naslovu: http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/NDAA%20A-P_Maritime_Security_Strategy-08142015-1300-FINALFORMAT.PDF (citirano 23. avgust 2015).
- Li, Bao, in Si, Yang, 2015: *Experts Worry China May Soon Establish South China Sea ADIZ*. 29. julij 2015. Dostopno na naslovu: <http://www.voanews.com/content/experts-concerned-china-may-soon-establish-southern-adiz/2882795.html> (citirano 17. avgust 2015).
- Walt, Stephen, 1985: Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*. 9/4. 3–43.
- Waltz, Kenneth, 1979: *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- Wheeler, Nicolas J. in Ken Booth, 1992: The Security Dilemma. V: *Dilemmas of World Politics* (ur. Baylis, John in N.J. Rengger). Oxford: Clarendon Press. 29–60.
- Wood, Justin, 2014: Redrawing the ASEAN map. Economist Intelligence Unit. Dostopno na naslovu: <https://www.eiuperspectives.economist.com/sites/default/files/RedrawingASEAN.pdf> (citirano 11. avgust 2015).
- Xinhuanet*, 2015a: Interview: China-ASEAN defense meeting shows China's peaceful stance. 18. oktober 2015. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/2015-10/18/c_134725169.htm (citirano 8. november 2015).
- Xinhuanet*, 2015b: Chinese FM rejects Philippine, Japanese, U.S. claims on South China Sea issue. 7. avgust 2015. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2015-08/07/c_134489926.htm (citirano 17. avgust 2015).
- Xinhuanet*, 2013: Statement by the Government of the PRC on Establishing the East China Sea ADIZ. 23. november 2013. Dostopno na naslovu: http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-11/23/c_132911635.htm (citirano 17. avgust 2015).